

Problém rodu a násilie páchané na deťoch a mladistvých¹

Silvia Dončevová

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied

Redakci zasláno 17. 06. 2013 / upravená verze obdržena 16. 07. 2013 / k uveřejnění přijato 21. 8. 2013

Abstrakt: Štúdia s empiricko-komparatívnym charakterom prináša poznatky zmiešaného výskumu autorky, ktorého hlavným cieľom bolo zistiť, analyzovať a interpretovať problém miery dosahu rodových nerovností a stereotypov na vznik a rozvoj násilia, najmä na deťoch a mladistvých, primárne vo výchovnom prostredí rodiny. Výskum sa pokúsil o zachytenie prieniku problematiky rodových štúdií a sociálnej pedagogiky, dvoch vied, ktoré sa, aj keď z iného uhla, venujú, okrem iného, problému vzniku a akcelerácie násilia na deťoch a mladistvých. Výskumným dizajnom bola zakotvená teória, výskumnou metódou bol pološtruktúrovaný rozhovor, realizovaný na konečnom počte osem respondentov/respondentiek, detí a mladých ľudí vo veku 12 – 23 rokov. Na posilnenie validity v procese triangulácie bola vo výskume použitá aj kvantitatívna metodológia, obsahová analýza textových dokumentov (prípadových štúdií z archívu krízového centra pre obe domáceho násilia).

Kľúčová slova: rod, rodové nerovnosti, rodové stereotypy, násilie páchané na deťoch a mladistvých, domáce násilie

1 Úvod

Korelácia problematiky rodových štúdií, sociológie a sociálnej pedagogiky v našej štúdii je výsledkom viacerých vplyvov.² Empirické poznatky zachytené vo výskume sú deskripciou a analýzou latencie diania v rodinách s dlhodobým násilím zo strany oboch rodičov a zároveň poznáním, aký vplyv má absencia podpory a istoty od otca/partnera na matku a deti v takto znevýhodnenom rodinnom prostredí. Cieľom tejto štúdie je prezentovať výsledky zmiešaného výskumu, ktorého teoretické východiská tvorili rodový, sociologický a filozofický diskurz o danej problematike, uvádzané v prvej časti štúdie s názvom *Teoretické východiská*. Hlavným cieľom prezentovaného výskumu bolo zistiť, analyzovať a interpretovať problém miery dosahu rodových nerovností a stereotypov na vznik a rozvoj násilia, najmä na deťoch

¹ Naša práca chce byť v prvom rade úprimným poďakovaním a vyjadrením hlbkej úcty všetkým, ktorých sa násilie páchané v rodinnom prostredí dotýka: tým, ktorí sú týmto javom priamo zasiahnutí, i tým, ktorí zasvätili svoj profesionálny život pomoci a náprave krívd a nespravodlivostí, ktoré násilie v rodine prináša. Veríme, že výsledky nášho výskumu pomôžu meniť realitu, s ktorou sa dennodenne stretávajú pracovníci krízových centier pre týrané matky a ich deti.

² Dôležitú formujúcu úlohu zohrali mnohé stretnutia s odborníkmi v sociologickej, sociálnopedagogickej či rodovej problematike, za mnohé inšpirácie ďakujeme organizátorom projektu pre doktorandov UK „Priblížme medzinárodné štúdiá požiadavkám trhu: Systém podpory doktorandov pre kvalitný výskum a jeho využitie v praxi“, realizovaného Centrom pre teritoriálne a medzinárodné štúdiá pri FiF UK v Bratislave, pod vedením prof. Dariny Malovej, CSc. Dôležitým momentom bola dobrovoľnícka činnosť v Centre pomoci obetiam domáceho násilia Centrum Nádej, vďaka čomu sme mohli zaznamenávať nové poznatky o problematike násilia v rodine. Vďaka tejto spolupráci sme mali možnosť dostať sa aj do iných slovenských krízových centier, ktoré pracujú s obeťami násilia. Bez tejto pomoci by bola realizácia nášho výskumu nemožná.

a mladistvých, primárne vo výchovnom prostredí rodiny. Išlo nám o teoretické a empirické hľadanie prieniku problematiky rodových štúdií a sociálnej pedagogiky, dvoch vied, ktoré sa, aj keď z iného uhla, venujú, okrem iného, problému vzniku a akcelerácie násilia na deťoch a mladistvých. Prezentovaný výskum bol zmiešaný, použili sme kvalitatívnu (pološtruktúrovaný rozhovor) aj kvantitatívnu (obsahová analýza textových dokumentov) metodológiu na zachytenie výskumných dát, s ohľadom na posilnenie validity v procese triangulácie. Predložený text má okrem úvodu, v ktorom približuje najdôležitejšie ciele a metodológiu výskumu, len veľmi stručnú teoretickú časť, pretože dôraz je kladený na empirické poznatky zmiešaného výskumu (časť 2 a 3).

2 Teoretické východiská

Rod býva definovaný ako spoločensky utvorený postoj a model správania, dichotomicky oddelený na mužský a ženský. Reprodukujú sa v procese sociálneho učenia, vďaka ktorému ako spoločenská a kultúrna norma ovplyvňuje psychosociálny vývoj oboch pohlaví a organizuje ich vzájomné vzťahy. V tomto rodovo podmienenom procese sa zabezpečuje transfer charakteristických, spoločnosťou očakávaných a žiaducich vzorov správania sa a rodových vzťahov (Kiczková, 2006, 20). Rod je sociálna kategória, ktorá podlieha nie biologickým (teda „prirodzeným“, ako sa často mylne prezentuje), ale sociálnym zákonitostiam. Tie sú odrazom vývoja spoločnosti, tradícií a zvykov, ktoré boli konštruované na pozadí patriarchálnej spoločnosti, čiže mužským dominantným potenciálom. *Rodové stereotypy* predstavujú zjednodušujúce a paušalizujúce všeobecné popisy maskulinity a femininity (Renzetti, Curran, 2003, 58). Pozostávajú zo všeobecne prijatých a tradíciou podporovaných presvedčení o vlastnostiach, charakteristikách a aktivitách vhodných pre mužov a ženy. Predostierajú predstavy o tom, akí by muži a ženy mali byť. Ak sú mužské a ženské vlastnosti, konanie, správanie, roly i očakávania príliš nepriechné, muži a ženy nemôžu variabilnejšie a flexibilnejšie rozhodovať o svojom živote a rozvíjať tak svoju osobnosť.

Medzi najzávažnejšie rodovo podmienené a spoločensky neželateľné javy patrí *agresivita a násilie*. Psychológovia považujúci agresivitu za vrodenu pudovú silu ju definujú ako psychologickú mohutnosť, ktorá má za cieľ poškodiť ľudí, veci, prírodu. Je chápaná ako vrodená vlastnosť, reaktívna pripravenosť, ktorá je človeku vlastná a eticky neutrálna, slúžiaca na adaptáciu, udržanie života, sebaapresadzovanie. Panksepp (1998, 28) rozlišuje tri druhy neurohormonálnych aktivácií agresívneho správania:

- agresivita frustrácie: strach spojený s obranou či protiútokom, ktorý je veľmi emotívny a nekoordinovaný;
- agresivita lovca, spojená s pozitívnym pocitom radosti, stimulácie, zvedavosti, ktorá je koordinovaná;
- agresivita v rámci hierarchie, dominantná pozícia, zreteľnejšia u mužského pohlavia.

Prvé dva typy agresivity možno označiť za prirodzenú reakciu, pud zachovania života, avšak posledný typ považujeme za jednoznačne sebecký akt násilia, ako prejav potreby nadvlády a manipulácie. Opačne zmýšľajúca skupina psychológov tvrdí, že agresivita, rovnako ako iné

formy ľudského správania, sú naučené, tzn., že osvojujeme si ich na základe skúsenosti (Říčan, 1995, 23). Okrem dvoch vyhranených psychologických názorov existuje aj „zmiešaný“ variant, a tým je teória Fromma (1941, 305). Vo svojej humanistickej koncepcii tvrdí, že človek je vo svojej podstate a prirodzenosti dobrý a súčasťou jeho osobnosti je benígna, konštruktívna agresivita, realizujúca sa v uspokojovaní potrieb. Takáto osobnosť je veľmi často produktom negatívnej výchovy, bezcitnej, manipulatívnej a rodovo stereotypnej.

Veľmi zložitú koreň má podľa Poněšického (2005) agresivita mužov vo vzťahu k ženám. Jeho psychologické vysvetlenie tohto fenoménu je postavené na myšlienke boja proti pôvodnej ženskej identite (tamtiež, 33). Počiatky formovania mužskej identity sú totiž do určitej miery určované vzťahovými skúsenosťami s matkou, ktorá sa na začiatku života stáva prirodzeným vzorom. Časom sa chlapi preorientávajú a svoj vzor hľadajú v otcovi, čím začínajú bojovať proti pôvodnému ženskému prvku vo svojej identite. Táto snaha je jasná vzhľadom na fakt, že v mnohých rodinách, náboženstvách či spoločnostiach je ženský element všeobecne a bez akýchkoľvek výhrad považovaný za menejcenný a podriadený. Kto by sa chcel identifikovať so vzorom, ktorý nemá dôležité a obdivuhodné postavenie v spoločnosti a ktorého existencia je závislá a manipulovateľná? Mužská agresivita je podľa autora vlastne celoživotný boj o vymanenie sa z „osídien“ žien, a preto je táto agresivita v službách zachovania a ubránenia vlastnej mužskej identity, a nie deštrukciou či úmyslom niekomu ublížiť. Dovoľme si ponechať na zamyslenie, do akej miery táto idea autora posúva agresivitu a násilie mužov do svetla ospravedlnenia a zdôvodnenia, čo je neprípustné. Zrejme aj preto je, aj napriek legislatívnemu zakotveniu, u nás týranie slabších stále bagatelizované.

Špecifickou formou agresivity, ktorá je silne determinovaná rodom, je *sexuálna agresivita*. Angloamerickí autori sa pri skúmaní tohto javu takmer vôbec nezaobierajú možnosťami sexuálnych deviácií, ale hľadajú príčiny v nesexuologických faktoroch: v negatívnych postojoch voči ženám, v strachu z intimity alebo v prijatí tradičných stereotypov sexuálnych rol. Zdôrazňujú nekritické preberanie mýtov o znásilnení (provokácia, pudy), akceptáciu a ospravedlňovanie násilia voči ženám (tamtiež, 212).

Nič nie je také jednoznačné a zároveň diskutabilné ako definícia *násilia*. „*Jadrom fenoménu násilia je však to, čo násilie prináša, umožňuje a čo uvádza do pohybu v spoločnosti, osobitná logika bezprostredného situačného konania v čase so svojou praktickou nepredvídateľnosťou, emóciami a skúsenosťami*“ (Říčan, 1995, 75). Otvorenou otázkou je problém každodennosti násilia, jeho „zovšednenie“, narastajúce zakomponovanie do modelov sociálneho správania, podporovanie ľahostajného prístupu k jeho prejavom. Tu dostáva priestor aj sociálna pedagogika, ktorá môže popri vedeckej analýze poskytnúť možnosti prevencie a intervencie, pokiaľ ešte je možnosť dostať pomocou výchovy uvedené fenomény pod kontrolu.

„*Násilie je aj akýkoľvek akt, ktorý ovplyvňuje život, fyzickú a psychickú integritu jednotlivca, jeho slobodu a poškodzuje rozvoj jeho osobnosti. Takáto charakteristika násilia je príznačná aj pre násilie v rodine. Domáce násilie je popretím toho, čo manželstvo, rodina a citové vzťahy znamenajú, relativizuje základné ľudské hodnoty a porušuje základné ľudské práva*“ (Hudecová, 2006, 125). Prítomnosť násilia v živote muža je možné vysvetliť na základe analýzy sebapoňatia dospievajúcich chlapcov (Kasten, 2003, 93 – 94). Chlapci sa počas dospievania dištancujú od správania a konania matky, viac sa prispôbujú správaniu a

konaniu mužských vzorov v rodine či blízkom okolí. „Nastávajúcim mužom je nielen dovolené stáť si za svojím, dokonca sa od nich očakáva, že sa budú presadzovať – v prípade potreby aj silou a tvrdosťou. Keď sa vo vyhrotenom spore správa agresívne žena, býva to posudzované ako zakázané konanie, „neprimerané“, „hysterické“. Agresívne konanie mladého muža sa, naopak, nestretáva s kritikou, ale s akýmsi pochopením. Ospravedlňovania, dodnes bežné, zodpovedajú starému kliše pohlavných rolí: „správny muž je pribojný a ak je to potrebné, presadzuje sa aj silou“. Chlapcom sa tak vnucuje, aby boli v styku s druhým pohlavím v prípade konfliktu tvrdí, necitliví a nekompromisní“ (tamtiež, 93).

Tendencia k násiliu a prevahe moci voči ženám má podľa Sattlerovej a Flitnerovej (1989, 58) štyri príčiny:

1. *Okrajová pozícia muža v rodine*: u mužov stojí v popredí ich profesia, tým viac si želajú mať doma harmonické prostredie, akýsi „prístav“, aký mali u svojej matky. To spôsobuje ich emocionálnu závislosť na partnerkách, čo vzbudzuje u mužov strach z dominantných a silných partneriek, podporený rastúcou požiadavkou rovnosti medzi pohlaviami. Veľa mužov je tak vystavených nebezpečenstvu „straty mužnosti“ – ak je takto zasiahnutá ich identita, siahajú po násilných riešeniach, čím si kompenzujú svoj pocit frustrácie.
2. *Predstava o mužskosti a mužskej sexualite ako dobyvačnej*: typický príklad rodového stereotypu, že muž musí byť za každých okolností aktívny, výkonný a polygamnejší ako žena.
3. *Vyrovnanie sa s pôvodnou ženskou identifikáciou s matkou*: na to je potrebný mužský vzor. V prípade, že chýba, alebo je príliš agresívny či príliš „mäkký“, nedokážu muži riešiť partnerské konflikty miernou cestou, ale uchylujú sa k formám ako zastráňovanie, znevažovanie a ponižovanie.
4. *Spoločenské vedomie*: mužom je prisudzovaná väčšia moc ako ženám. Patriarchálna spoločnosť a jej zákony chránia mužov, ktorí sa správajú v rodinách násilnícky, a aj po tom, ako je čin uznaný za trestný, dostávajú iba mierne tresty.

Podľa Gilligan (1982, 34 – 25) v období, keď je v snahe o sociálnu rovnosť a spravodlivosť postupne odstraňovaná diskriminácia medzi mužom a ženou, spoločenské vedy znovuobjavujú rozdiely medzi pohlaviami. „Zodpovedajúce rozpoznanie preniká tiež do nášho vedeckého chápania, keď si začneme všimáť, nakoľko sme si zvykli vidieť život mužskými očami“ (tamtiež, 35). Zásadný problém spočíva v absencii nenásilných vzťahov, kde chýba etika vzťahov a morálny diskurz, ktorý by odlákal pozornosť od problému odlišnosti k potrebe konštruovania prostredia zodpovednosti a starostlivosti o vzťahy. Na dosiahnutie konsenzu sociálnej spravodlivosti môže viesť integrácia práv a zodpovednosti u žien, u mužov zintenzívnenie starostlivosti o druhých.

3 Výskum

Na začiatku myšlienky realizovaného výskumu bola príležitosť stretávať a pozorovať v rámci dobrovoľníckych aktivít počas doktorandského štúdia (september 2007/2010) tých, ktorí boli alebo stále sú obeťami násilia v rodinnom prostredí. Naším zámerom bolo odhaliť skryté

súvislosti v konkrétnych rodinách, v reálnej každodennosti, prostredníctvom reflexie priamych účastníkov násilia – detí. Ich slovami, postojmi, skúsenosťami a názormi. *Rodové nerovnosti a stereotypy sú súčasťou výchovného prostredia rodiny, preukázateľne ovplyvňujú myslenie a správanie jej členov a vytvárajú vhodný priestor pre rozvoj tých príčin prejavov agresivity a násilia* (závislosti, vrodene predispozície, osobnostné črty, vplyv vonkajšieho prostredia a pod.), *ktoré sa doteraz uznávajú ako jediné relevantné*. Chceli sme vedieť, v akých súvislostiach a intenzite sa v tomto prostredí prejavujú, aký majú dopad na deti a mladistvých, na rodinu ako celok. Položili sme si otázku: ako súvisia rodové nerovnosti a stereotypy medzi partnermi s prejavmi násilia a aký je algoritmus ich prenosu na deti? Chceli sme vedieť, ako deti vidia a odôvodňujú prítomnosť a postavenie oboch rodičov v rodine, vo vzťahu k sebe navzájom a k deťom.

Hlavným cieľom bolo zistiť, analyzovať a interpretovať problém miery dosahu rodových nerovností a stereotypov na vznik a rozvoj násilia, najmä na deťoch a mladistvých, primárne vo výchovnom prostredí rodiny. Čiastkové ciele sme formulovali nasledovne: popísať a analyzovať formy, proces a motívy správania a konania rodičov v rodine s výskytom násilia, popísať a analyzovať postavenie otca, matky a detí v rodine s výskytom násilia, popísať a analyzovať každodennosť rodinného prostredia s výskytom násilia.

Výskumným konceptom nášho výskumu bola **zakotvená teória** (*grounded theory*). Ide o „teóriu induktívne odvodenú zo skúmania javu, ktorý reprezentuje. To znamená, že je odhalená, vytvorená a dočasne overená systematickým zhromažďovaním údajov o skúmanom jave a analýzou týchto údajov“ (Strauss, Corbinová, 1999, 14). Výber výskumného konceptu súvisí so všeobecným cieľom výskumu. Jadro nášho výskumu tvorili dve oblasti:

1. **Kvalitatívna**, metódou bol hĺbkový rozhovor, najdôležitejšia súčasť zakotvenej teórie. Pre náš výskum sme použili pološtruktúrovaný rozhovor s prihliadnutím na špecifická zvolenej výskumnej vzorky. Analyzovali sme hĺbkové rozhovory s deťmi a mladistvými, priamymi aktérmi domáceho násilia. Išlo o pološtruktúrovaný rozhovor, v ktorom sme sledovali spôsoby a dynamiku správania sa rodičov medzi sebou, rodičov k deťom a detí medzi sebou, s blízkym príbuzenstvom a okolím rodiny, spôsoby deľby domácich prác, starostlivosti o deti, trávenia voľného času, ale aj predstavy respondentov o šťastnej rodine, o svojej budúcej rodine, názory na násilné správanie a pod.
2. **Kvantitatívna**, metódou bola obsahová analýza textových dokumentov. Zaujímalo nás numerické spracovanie zistených údajov, ktorého cieľom bolo posilnenie validity kvalitatívneho výskumu (triangulácia). Išlo o analýzu dokumentácie krízových centier v Bratislave (Centrum Nádej, Dúha), pričom treba zdôrazniť, že sme pracovali so základnými faktami o rodinách a situácii v nich. Zaujímala nás diagnostika rodiny zo sociálneho, ekonomického a kultúrneho hľadiska.

Na zaistenie **validity** (platnosti) a teoretickej citlivosti výskumu sme v rámci triangulácie použili nasledujúce stratégie:

- **výber pomocných metód:** kvantitatívne spracovanie údajov obsahovej analýzy textových dokumentov – prípadových štúdií;

- **supervízie s odborníkmi:** školiteľkou, odborničkami na rodovú problematiku, sociálnymi pracovníčkami a psychologičkami krízových centier;
- **výber účastníkov výskumu:** respondenti sú vybraní s ohľadom na vek, stav terapeutického procesu, mieru traumatizácie, súčasný stav v rodine, komunikačné schopnosti a individuálne predpoklady;
- **teóriou nezaťažený postup pri analýze dát (analytický postup kódovania);**
- **interpretáciu zistených údajov s použitím priamych citácií;**
- **denník výskumníčky:** záznamy z pozorovania jednotlivých respondentov, písomný protokol so záznamami spracovávania a analýzy zistených údajov.

Výskumnú vzorku *kvalitatívnej časti* výskumu tvorili súčasní aj bývalí klienti krízových centier pre obeť domáceho násillia Centrum Nádej (Bratislava), Maják Nádeje (Bratislava), Náruč (Žilina) a Amoret (Lučenec) vo veku 12+. Výber výskumnej vzorky bol zámerný, pretože vzhľadom na citlivosť problematiky nebolo možné realizovať rozhovor s akýmkoľvek klientom krízového centra. Výber respondentov realizovali pracovníci vybraných krízových centier na základe spoločne (s každým centrom osobitne) dohodnutých kritérií (išlo najmä o súčasný komfort klienta, jeho komunikačnú a interakčnú vyspelosť, dĺžku pobytu v krízovom centre a s tým súvisiacu mieru poznania osobnosti klienta pracovníkom). Tento postup bol nevyhnutný, pretože iba pracovník krízového centra môže na základe svojich skúseností a psychologického profilu klienta posúdiť, či je jeho zverenec schopný bez následnej traumy rozprávať o svojich rodičoch, o situáciách doma, bežných aj kritických. Výskumné rozhovory sme realizovali v priestoroch jednotlivých krízových centier (s výnimkou jedného rozhovoru, uskutočneného v domácom prostredí respondentky). Vzorku tvorilo 8 respondentov, z toho 6 dievčat a 2 chlapci vo veku 12 – 23 rokov. V *kvantitatívnej časti* výskumu tvoril základný súbor archív prípadových štúdií krízových centier (584 prípadových štúdií), výber vzorky zo základnej vzorky bol realizovaný náhodne podľa abecedného zoznamu textových dokumentov. Tento postup sme zvolili v rámci zvýšenia validity a posilnenia reliability kvalitatívnej časti výskumu. Analyzovali sme výberovú vzorku v počte 157 prípadových štúdií. Úlohou tejto časti výskumu bolo numerické (kvantitatívne) potvrdenie alebo vyvrátenie niektorých (vybraných) zistení kvalitatívnej časti. Množina respondentov kvantitatívnej časti výskumu sa čiastočne prekrývala s množinou respondentov kvalitatívnej časti, to znamená, že niektoré prípadové štúdie zachytávali demografické, kultúrne a sociálne charakteristiky respondentov, s ktorými sme robili rozhovory.

3.1 Proces výskumu

V predloženej štúdií sa budeme venovať čiastkovým výsledkom nášho výskumu, vychádzajúc z kvalitatívneho výskumného dizajnu, nevynecháme však ani analýzu poznatkov kvantitatívnej časti. Jednou z charakteristických črt zvolenej primárnej výskumnej metodológie je neformulovanie hypotéz, preto sme sa do výskumného procesu snažili vstupovať bez predpokladov a konkrétnych očakávaní, snažili sme sa nechať nepoznané fenomény a ich súvislosti „vystúpiť“ z výskumných údajov počas analýzy prvých rozhovorov prirodzene. Až na základe uchopenia týchto fenoménov sme mohli postupne začať

formulovať pracovné predpoklady, ktoré sme overovali v procese zaznamenávania a analýzy ďalších realizovaných rozhovorov. Pre realizáciu rozhovorov sme sformulovali výskumné otázky, ktoré tvorili kosť každého rozhovoru:

- Akým spôsobom sa v každodennom živote rodiny prejavujú rodové nerovnosti a stereotypy?
- Ako sa vyvíjala situácia v rodine v dlhodobom horizonte?
- Ako sa rodičia správajú k sebe navzájom?
- Ako sa rodičia správajú k deťom?
- Ako ovplyvňuje situácia v rodine názory a postoje respondenta?

Technikou otvoreného kódovania sme rozčlenili základný text prepisu rozhovorov na subkategórie, ktoré sme na základe ich vlastností začlenili pod základné kategórie. Ide o primárny proces zabezpečujúci kvalitu a validitu analytického výskumu (Strauss, Corbinová, 1999, 232). Kódovanie je proces analýzy javov. Je to operácia, pomocou ktorej sú údaje rozobraté, konceptualizované a zložené novým spôsobom (Švaříček, Šed'ová, 2007, 211; Strauss, Corbinová, 1999, 42). Po každom realizovanom rozhovore (metóda zberu dát) sme otvoreným kódovaním spracovali údaje a získali tak prehľad o tom, čo sme chceli zistiť a čo sme nezistili, takže sme sa mohli vrátiť do terénu a prispôbiť otázky rozhovoru tak, aby sme sa zamerali na nezistené či nenasýtené údaje. V procese otvoreného kódovania sme kodovali jednotlivé prepisy realizovaných rozhovorov tak, že sme jednotlivé kódy zoskupovali pod kódovacie jednotky, čiže pojmy, ktoré vypovedali o rovnakom jave, sme zoskupovali, kategorizovali. V tejto fáze bola dôležitá aj vizualizácia jednotlivých kódov, mohli sme sledovať opakovanie sa javov, ich intenzitu a vlastnosti.

Po ukončení otvoreného kódovania a opätovného zbierania údajov v teréne sme pristúpili k **primárnej interpretácii**, pre ktorú je charakteristická paralelnosť s procesom analýzy (Švaříček, Šed'ová, 2007, 224). Ide o interpretáciu kategórií a relevantných subkategórií, ich vlastností a dimenzií s odkazom na priame citácie častí rozhovorov. V rámci vlastností sme skúmali frekvenciu výskytu subkategórie v jednotlivých rozhovoroch, intenzitu subkategórie vo výpovedi respondenta a pri niektorých subkategóriách aj mieru rodového zaťaženia. Dimenzia subkategórií vypovedá o ich miere v skúmaných rodinách.

1. Kategória „**participácia otca na daniach v rodine a podpora matky**“ poukazuje na mieru a intenzitu podielu otca na každodenných situáciách v rodine. Medzi subkategórie ovplyvňujúce tento jav patria:
 - 1.1 *vzťah k partnerke* – takmer vždy negatívny alebo neutrálny, intenzita vysoká, „...on jej napríklad bol schopný povedať, že nechápem, ako môžeš ísť autobusom, veď ty si nesvojprávna, ty si taká blbá, ako môžeš byť medzi tými ľuďmi...“ (Vierka, 21);
 - 1.2 *podpora rodiny* – otec je bez výnimky takmer nulovou oporou rodiny, ak, tak z hľadiska materiálnych potrieb, intenzita nízka, „...to väčšinou mama, lebo otec, ten skoro vôbec nebol doma a nechal to na mame...“ (Danka, 15);
 - 1.3 *participácia na domácich prácach* – výskyt občas, intenzita mierna, rodové zaťaženie: vykonávanie výlučne „mužských prác“, ojedinele zasahovanie do „ženských prác“ v prípade, že ide o vlastné potreby otca, „...no on občas urobil lečo alebo si uvaril hríbovú polievku, ale nebol inak zameraný na ženské

- práce... on viac keď sebe spravil ako...“ (Vanesa, 14);
- 1.4 *starostlivosť o deti* – frekvencia výskytu priemerná, intenzita stredná, rodové zaťaženie vysoké; otec takmer vôbec, a ak, tak skôr materiálne ako emocionálne; matka vždy, na čo deti reagujú tak, že matkinu starostlivosť a prítomnosť odmietajú a kritizujú, kým otcovej sa dožadujú;
- 1.5 *spoločné trávenie voľného času* – frekvencia výskytu je ojedinelá, ide skôr o jednorazové, občasnú aktivitu v čase „lepšieho obdobia“ rodiny, ktoré si však deti veľmi dobre pamätajú; keď je vhodná nálada otca, vhodné ekonomické podmienky; samostatne strávený voľný čas otca s matkou sa nevyskytuje; intenzita tejto subkategórie je veľmi nízka, „...doma budeme kukať plazmovú telku...“ (Lenka, 12), „...v zime lyžovačka, v lete jazerá, a také tie sviatky, buď sa niekam išlo, alebo sme boli doma, nič extra...“ (Paťa, 14);
- 1.6 *násilie na deťoch* – takmer vždy, fyzické aj psychické formy, „...ja si pamätám, že som mala 12, ani neviem prečo, ale dovtedy to bolo iba na ňu, že ty drb...á a tak, a zrazu začal už vy...proste to tak začal a ja som do toho zapadla ani som nevedela...“ (Vierka, 21);
- 1.7 *znevažovanie práce matky* – výskyt takmer vždy, intenzita vysoká, formou je ironizovanie, kritika matky, znižovanie hodnoty matkinej práce a aktivít v očiach detí a blízkej rodiny a pod.;
- 1.8 *ničenie snahy iných* – výskyt často, znevažovanie ako v prípade subkategórie *znevažovanie práce matky*, ale v tomto prípade ide o prenos na deti, intenzita vysoká, „...on mi nekúpil, ale keď som si niečo kúpila ja, tak mi to zakaždým zničil...“ (Zita, 23);
- 1.9 *otcov vzťah k deťom* – veľmi nízky výskyt pozitívneho vzťahu k deťom, skôr naopak, deti si vytvárajú vzťah k otcovi najmä prostredníctvom jeho nedosiahnuteľnosti, „...on ma psychicky deptal... môj otec, on si robil také, že sa stále vypytoval, a nikdy ho nezaujímal môj názor, ja som bola debil, ja som bola pi...aj s mojou sestrou...“ (Zita, 23);
- 1.10 *každodennosť násilia* – veľmi často, intenzita vysoká; rodové zaťaženie vysoké, keďže otec častejšie siaha po násilnom riešení situácií ako matka; ak sa násilné správanie a konanie vyskytuje u oboch rodičov, ide o ojedinelý prípad a matka je pasívnym elementom;
- 1.11 *pravidlá* – takmer vždy prítomnosť prísnych a nekompromisných pravidiel, určených otcom, intenzita vysoká, „...tak si ma zavolať v strašnom amoku, že ako môžem dať pyžamo, takú veľkú vec, do kúpeľňového koša... že to je proste nemysliteľné, vyhodil mi pyžamo na zem...“ (Vierka, 21);
- 1.12 *tolerancia* – takmer nikdy, intenzita nízka, najviac rezonuje netolerancia otca k matke a netolerancia matky k deťom, keďže matka trávi s deťmi podstatne viac času;
- 1.13 *tresty* – vždy prítomné, intenzita vysoká, v tomto prípade je výskyt častejší u matky, otec je v takej situácii vždy pasívny; respondenti uvádzajú absenciu ochrany zo strany otca, ako aj častú bezdôvodnosť a neprímeranosť trestov;
- 1.14 *pochvala* – ojedinele, intenzita nízka, vysoká absencia pozitívneho hodnotenia detí, otec si všíma skôr neúspech ako úspech, ten pokladá za „normálny“, „...no občasn, ale nebolo to veľmi často...“ (Vanesa, 14);
- 1.15 *obrátenie role obeť a násilníka* – charakteristický jav v správaní a konaní otca, výskyt často a intenzívne, najmä v prípade matky, „...že ho provokovala... že niečo naschvál položila inak, ako to malo byť... akože on si to zdôvodnil, ale bolo to iracionálne...“, „...a on to celé obrátil proti nej, že aha, tak ty si od začiatku vedela, že so mnou nechceš byť, a čo si teda celých tých 20 rokov so

- mnou robila...“ (Vierka, 21);
- 1.16 *prenos viny na dieťa* – výskyt veľmi často, respondenti uvádzajú tento jav u otca ako typický mimoriadne intenzívne, s pocitom veľkej traumy, „...táto sa tváril, aký je geniálny otec a že všetko čo som robila, ja som robila, že ja som zlá, ale on si nikdy neuvedomil, že to robil on, môj otec...“ (Zita, 23);
- 1.17 *schopnosť spolupracovať* – výskyt často, ale iba ak chce otec niečo dosiahnuť, má vlastný záujem na vývoji situácie, intenzita vysoká, „...na neho, aký je to človek, to bolo neuveriteľné a tým, že dokázal mať stretnutie a tak, tak za 5 mesiacov urobil pre mamu viac ako za celý život... tak mama si povedala, že to musí skúsiť ešte raz, ak to vyjde, tak to vyjde, ak nie, tak koniec... lebo on si stále myslel, že mama sa chce k nemu vrátiť...“ (Vierka, 21);
- 1.18 *izolácia rodiny* – výskyt veľmi často, ak je prítomná, tak vysoko intenzívne, „...ale mňa predtým nepúšťal von, proste sama... ja som prišla o všetky žúrky, čo boli na strednej...“ (Vierka, 21);
- 1.19 *prázdne sľuby* – vysoko intenzívne rezonujúca subkategória vo výpovediach respondentov, výskyt často, adresované matke alebo deťom, „...on jej vždy nasľuboval a ona mu verila...“ (Danka, 15);
- 1.20 *vyčerpávanie finančných zdrojov* – výskyt veľmi často, vždy na vlastné potreby, často spojené so závislosťami, na úkor rodinného rozpočtu, veľmi často šlo aj o financie matky, „...on absolútne nedával mame peniaze, on jej bral celú výplatu...“ (Zita, 23).
2. Kategória „**vonkajšie prostredie rodiny**“ poukazuje na najvplyvnejšie aspekty okolia, ktoré vplývajú na vývoj udalostí v rodine:
- 2.1 *reakcia kompetentných* – ojedinele, intenzita vysoká, šlo o ojedinelé zásahy tých, ktorí mohli zvrátiť dianie v rodine; zväčša šlo o reakcie negatívne, prejavy nepochopenia a nedôvery, syndróm „zakrývania očí“, „...a nakoniec tam došiel, zavolať policajtov... a tí povedali, že dokiaľ ma nezabije, tak s tým nič nebudú robiť...“, „...no a tak oni mi povedali, že pokým mi nič hrozné nespraví, alebo ma nezabije, alebo tam nebude niekde krv, tak oni s tým nič robiť nebudú...“ (Paťa, 14);
- 2.2 *násilie v blízkej rodine* – výskyt veľmi často, intenzita vysoká, rodové zaťaženie úplné, vysoká tendencia transgeneračného prenosu násilia, „...a začali na mňa strašné revy, že som malé rozmazané decko, nechcem tráviť Vianoce s rodinou a vtedy mi tam starý otec takú dobrú jednu fajnovú trafil...“ (Paťa, 14);
- 2.3 *negatívne vzťahy v blízkej rodine* – takmer vždy, intenzita vysoká, rodové zaťaženie úplné, vysoko patriarchálny rodinný systém, „...tvárili sa všetci naokolo, že sú veľká šťastná rodina, ale tak... keď sa neovládli a v kuchyni sa rozprávali, tak to bolo trošku počuť...“ (Paťa, 14);
- 2.4 *netolerancia odlišnosti* – takmer vždy, intenzita vysoká, „...dostala som guľu z matiky, prvú v polroku, a hneď že... no, piercing nosíš a farbíš si vlasy a ja kukám, že aha, no to má fakt veľa spoločné...“ (Paťa, 14);
- 2.5 *podpora okolia* – výskyt často, takmer vždy z matkinej rodiny, ak je prítomná, tak potom vysoko intenzívne, opakovane a dlhodobo, „...keby žil starký, ten by ho zabil... lebo on nás veľmi mal rád...“ (Vanesa, 14);
- 2.6 *negatívne výchovné vzory* – vždy, intenzita vysoká, ide o preberanie vzorov správania a konania rodičov od vlastných rodičov; výsledkom je buď ich aplikácia na deti, alebo snaha zabrániť pokračovaniu prenosu, „...no starý otec, otcov otec, to je ten istý model...“ (Vierka, 21);
- 2.7 *predsudky v médiách* – výskyt veľmi často, intenzita vnímania vysoká, respondenti si často uvedomujú vplyv stereotypov v TV a pod., „...aj keď občas

- dávajú nejakú reláciu v TV o domácom týraní...“ (Vierka, 21);
- 2.8 *predsudky v spoločnosti* – výskyt často, intenzita vnímania vysoká, „...ale to celá spoločnosť preferuje tieto predsudky...“, „...mysleli si prosto ľudia, že preháname, vymýšľame si...“ (Vierka, 21);
- 2.9 *pomoc okolia* – často vo vysokej intenzite, platí to isté, čo pri subkategórii podpora okolia, „...kamošky jej veľmi pomohli...“ (Vierka, 21);
- 2.10 *mužská súdržnosť* – výskyt vždy, intenzita vysoká, vo vnímaní respondentov jednoznačná, „...chlapi stoja pri sebe...“ (Lenka, 12);
- 2.11 *ženská súdržnosť* – ojedinele, intenzita veľmi nízka, ak podľa respondentov ženy stoja pri sebe, tak len zriedka a nedôsledne.
3. Kategória „**rola otca**“ vypovedá o postavení otca v rodine:
- 3.1 *agresivita* – výskyt vždy, intenzita vysoká, „...no spočiatku sa vždy na druhý deň ospravedlnil, ale potom už iba konštatoval, že prečo si taká blbá, prečo to robíš, ty to chceš... ty si to vyslovene pýtaš...“ (Vierka, 21);
- 3.2 *náladovosť* – výskyt vždy, intenzita vysoká, „...a čakali sme len na to, v akej nálade príde domov... ak s dobrou náladou, tak všetko bolo v poriadku, my sme sa aj dokázali uvoľniť, pretože to bola naša jediná záchrana, ako prežiť...“ (Vierka, 21);
- 3.3 *záľuby* – výskyt vždy, intenzita vysoká; častým javom je prispôsobenie sa rodiny otcovým záľubám, „...môj ocino, on je dosť vášnivý rybár a v podstate celé leto sme trávili na jazerách spolu...“ (Paťa, 14);
- 3.4 *práca* – výskyt takmer vždy, často dlhodobá neprítomnosť v rodine, „...v noci chodil na nočnú, takže cez deň bol, dajme tomu, že s nami, alebo poobede si pospal a potom išiel do roboty...“ (Paťa, 14);
- 3.5 *dominancia* – výskyt vždy, intenzita vysoká, aktívna alebo pasívna, „...on si myslel, že to vie najlepšie, tak on všetko robil...“ (Vierka, 21);
- 3.6 *nevera* – výskyt často, intenzita vysoká, často zmena partnerky, „...lebo on si našiel druhú a začal sprostosti robiť...“ (Vanesa, 14);
- 3.7 *egoizmus* – výskyt vždy, intenzita vysoká, „...on chcel totiž stále iba riešiť tie svoje problémy, čo on...“ (Vierka, 21);
- 3.8 *manipulácia* – výskyt vždy, intenzita mierna; otcovia využívajú manipuláciu na potvrdenie svojho postavenia v rodine, rôznymi formami podľa stupňa agresivity, „...a on nás chcel celý ten život s ním prevrátiť na svoj obraz...“ (Vierka, 21);
- 3.9 *netolerancia odlišnosti* – výskyt vždy, vysoko intenzívne dáva otec najavo, čo sa očakáva a čo je „normálne“, „...ja som bola jediná baba medzi chalanmi, ktorá hrávala futbal... ale jemu to vadilo...“ (Zita, 23);
- 3.10 *obeť v detstve* – otec ako obeť násilia vlastných rodičov sa vyskytuje často a veľmi intenzívne, typický jav prenosu vzorov správania a konania, „...otec bol bitý, len on, najstarší... takže mal taký vzor...“ (Vierka, 21);
- 3.11 *nepredvídateľnosť správania* – jeden z najčastejších a najtraumatizujúcejších aspektov správania otca z pohľadu respondentov; výskyt veľmi často, intenzita vysoká, „...on prišiel a skoro skolaboval, dokonca ma zobudil, že poď, musíš sa ísť pozrieť, čo tá matka zase urobila, ja sa z nej zbláznim, ona zapla silné svetlo...“ (Vierka, 21);
- 3.12 *perfekcionizmus* – výskyt ojedinele; ak je tento jav prítomný v správaní otca, tak mimoriadne intenzívne, „...to bolo ako na vojne, každý druhý deň sa upratovalo, podlahy umyť...“ (Vierka, 21);
- 3.13 *nerešpektovanie iného názoru* – výskyt často, intenzita vysoká, „...lebo ak mal niekto svoju pravdu, tak išiel proti nemu...“, „...on nezvládol, že chceme začať

- odznova...“ (Vierka, 21);
- 3.14 *akceptácia rovnosti* – výskyt nikdy, intenzita nulová, „...on len vtedy vie akceptovať, keď sa mu človek nepodriadi... no ale mama nie je človek, ktorý by bol niečo riešil násilne, takže bola slabý súper...“ (Vierka, 21);
- 3.15 *názor na ženy* – vždy negatívny, intenzívne najmä v období konfliktov, „...pre neho boli všetky ženy p...a jeb..., hlúpe, on ženy neuznával, to tak... (s opovrnutím)“ (Vierka, 21);
- 3.16 *názor na mužov* – vždy pozitívny, vysoko intenzívna snaha vyrovnat' sa iným mužským vzorom, „...keď tak kamaráti a muži, ten je taký super, ten je taký rozhladený a na jeho úroveň by som sa niekedy chcel dostať, ale ženy nie...“ (Vierka, 21);
- 3.17 *agresivita na verejnosti* – výskyt často, intenzita mierna, otcovia sa zväčša snažia zachovať vonkajší dojem (viď kategória 1, subkategória *vonkajší dojem*).
4. Kategória „**rola matky**“ je vyjadrením postavenia matky v rodine:
- 4.1 *participácia na domácich prácach* – výskyt vždy, intenzita vysoká, rodové zaťaženie absolútne, „...ona nemala rada, keď sa jej takto do niečoho staral... ona bola na to háklivá... ona keď to videla, že dakto varí, tak hneď kričala...“ (Vanessa, 14);
- 4.2 *záujmy* – výskyt ojedinele, intenzita nízka, ak má matka nejaké záujmy, tak sa im venuje málo intenzívne a prispôsobuje ich domácnosti, deťom a partnerovi, „...podľa mňa ona sa dosť nudila, väčšinu času strávila aj tak so mnou, keď bol otec v práci napríklad...“ (Paťa, 14);
- 4.3 *paralyzovanie* – typický jav, výskyt vždy, intenzita vysoká, „...keď dal otec mame prvú facku, tak ona vedela, že toto nie, ale keď jej povedal, že ak odídeš, tak ja ťa dám zabiť, mama mu verila, lebo on sa ako čašník poznal so všelijakými mafiánmi a kukláčmi... a to bola veta, ktorú mama živila celých 20 rokov“ (Vierka, 21);
- 4.4 *trauma* – výskyt vždy, intenzita vysoká;
- 4.5 *znášanie ekonomických dôsledkov* – typický jav, výskyt vždy, intenzita vysoká, matky v rodinách s prítomnosťou násillia sú vždy konfrontované so znížením ekonomickej úrovne, „...stačí, aby si spomenula na tú hypotéku, ktorú si musela zobrať kvôli bytu a bude ju splácať do konca života, dve roboty a tak, tak už len spomienka na to jej úplne stačí...“ (Vierka, 21);
- 4.6 *vzdelanie a práca* – výskyt občas, intenzita mierna; ak je matka zamestnaná, tak v nezaujímavej a nepodstatnej oblasti, pre respondentov nie je zaujímavé matkino vzdelanie, práca, ani čas, ktorý s nimi trávi, „...neviem, ona iba rok bola na strojárskej škole, ale ich bolo 7 súrodencov, tak išla radšej pomáhať zarábať...“ (Danka, 15);
- 4.7 *agresivita na verejnosti* – výskyt nikdy, intenzita nulová;
- 4.8 *rezignácia* – výskyt takmer vždy, intenzita vysoká;
- 4.9 *frustrácia* – výskyt takmer vždy, intenzita vysoká, je najmä odrazom nesplnenia očakávaní, kladených na rolu ženy a matky, „...ona mala z toho dva roky, chudera, stres, čo jej tam chodil vykrikovať, že ho zradila a tak...“ (Vierka, 21);
- 4.10 *starostlivosť o deti* – výskyt takmer vždy, intenzita vysoká, rodové zaťaženie vysoké, „...ona by mala ísť do Bratislavy robiť, aby zarobila nejaké peniaze a našla si podnájom... ona to tak vždycky riešila, aby sme neboli hladní a mali kde bývať...“ (Danka, 15);
- 4.11 *zodpovednosť za domov* – výskyt vždy, intenzita vysoká.
5. Kategória „**stratégie matky**“ vypovedá o reakciách matky na podmienky v rodine:
- 5.1 *vzťah k otcovi* – výskyt takmer vždy; matky v špecifických, kritických

- situáciách bránia svoje deti aj seba, avšak intenzita je veľmi nízka, pretože ide o jednorazové akty, ktoré odznievajú do stratenia, nemajú vplyv na zmenu diania v rodine; aj napriek občasnému vzopretiu sa matky otcovi je vždy prítomná matkina pasivita, ktorá pôsobí ako tichý súhlas s dianím v rodine, „...veľa razy povedala, že ona už toto zmení, že ona už chce odísť od neho a takto... ale nikdy to neurobila...“ (Vanesa, 14);
- 5.2 *vzťah k deťom* – výskyt vždy, veľmi intenzívny, zväčša negatívne hodnotený deťmi, „...ale tak mama bola taká prísna proste, za každý nejaký prešľap do mňa hustila...“ (Paťa, 14);
- 5.3 *násilie na deťoch* – výskyt veľmi často, intenzita vysoká, fyzické aj psychické, fyzické vo forme neprimeraných trestov za neposlušnosť, „...hučala po mne, a sa to často dostalo do takej fázy, že som dostala výprask...“ (Paťa, 14), psychické vo forme prehnanej starostlivosti, autoritárskej výchovy;
- 5.4 *pasivita* – výskyt takmer vždy, intenzita vysoká, ojedinelým opakom je aktivita matky, ktorá sa v spoločnosti definuje ako odcudzenie rodine, deťom aj partnerovi;
- 5.5 *podráždenosť* – výskyt vždy, intenzita vysoká, opakom je už iba úplná rezignácia, „...ona bola nervózna...“ (Alex, 12), „...aj kvôli takým maličkostiam... bola taká podráždená zo všetkého... každý deň sa to opakovalo...“ (Danka, 15);
- 5.6 *obmedzovanie sa* – výskyt vždy, intenzita vysoká, ide o obmedzovanie sa vo všetkých dimenziách života (voľný čas, záujmy, práca, starostlivosť o seba a pod.) v prospech partnera a detí;
- 5.7 *zmena partnera* – ak už zmena, tak vysoko intenzívna zmena celého doterajšieho života, avšak veľmi ojedinele, „...moja mamina si našla priateľa... ten čas, čo sa mi mamina venovala, sa začal postupom času dosť skracovať...“ (Paťa, 14);
- 5.8 *stratégia prežitia* – výskyt vždy, intenzita vysoká, ide o dôležitý jav v živote matky, ktorej venuje veľa času a energie; pozitívna alebo negatívna, „...už sme boli v takom strese a stave, že sme šli dať zápalku do zámku, aby sme potom mohli utiecť, že budeme volať políciu, aby sa nedostal do vnútra...“ (Vierka, 21);
- 5.9 *prenos viny na deti* – výskyt ojedinele, ak sa vyskytuje, tak potom intenzívne, „...ale mamka stále zvaľovala na mňa, že my tam stále bývame, a že preto ju podvádza otec a kvôli tomu, že sa hádame, ale to je podľa mňa dobrá sprostosť...“ (Zita, 23);
- 5.10 *podriadenie moci muža* – výskyt vždy, intenzita vysoká, „...mama desať rokov nikomu nič nepovedala...“ (Vierka, 21);
- 5.11 *čas na zmenu* – výskyt občas, ojedinelý jav v živote matky; ak sa rozhodne pre zmenu, ide o jav s dlhodobým vývojom, ale nezvratný, „...ja som sedela na posteli ako malý psychopat a mama keď ma zbadala, tak zbalit' sa a preč...“ (Vierka, 21);
- 5.12 *agresivita* – výskyt občas, pre matku nie je agresivita prirodzená, ale vynútená okolnosťami, a ak sa vyskytne, tak je dlhodobá a intenzívna, „...no keď sme voľačo vyviedli a nepriznali sme sa, tak na nás nakričala...“ (Danka, 15);
- 5.13 *prenos tradičných stereotypov na dieťa* – výskyt vždy, intenzita vysoká, „...mne stále vravela, nech idem, nech sa dačo priučím, tak som vyprážala alebo obaľovala...“ (Vanesa, 14);
- 5.14 *snaha byť lepšou matkou* – výskyt takmer vždy, intenzita vysoká, zdroj častej frustrácie matiek;

- 5.15 *zanedbávanie starostlivosti* – veľmi často sa vyskytujúca subkategória vyčítaná matke, intenzita vysoká, respondenti uvádzajú väčšiu traumu ako týranie otca.
6. Kategória „**rola dieťaťa**“ charakterizuje dôležité aspekty života dieťaťa v rodine s domácim násilím:
- 6.1 *podriadenie moci rodičov* – výskyt vždy, intenzita mierna; ide o absolútne podriadenie moci rodičov, ktorú respondenti neriešia, resp. ju prijímajú ako danú a nemennú;
- 6.2 *pocit viny* – výskyt vždy, intenzita vysoká, „...no tak ja som tiež nebola úplne zlatá...“ (Vanesa, 14);
- 6.3 *snaha vyhovieť požiadavkám* – vždy, intenzita vysoká;
- 6.4 *otvorená komunikácia s rodičmi* – výskyt ojedinele, intenzita nízka, viac s matkou, „... nepýtala som sa...“ (Lenka, 12);
- 6.5 *prispôsobenie sa podmienkam v rodine* – výskyt často, intenzita vysoká, dôležitá subkategória pre respondentov, „...ja som sa naučila žiť taký svoj život...“ (Paťa, 14);
- 6.6 *porušovanie pravidiel* – výskyt občas, intenzita mierna, respondenti nemajú primárnu potrebu porušovať pravidlá, pokiaľ to nie je nevyhnutne potrebné;
- 6.7 *agresivita* – výskyt občas, intenzita mierna, rodové zaťaženie: chlapci viac ako dievčatá;
- 6.8 *absencia pozitívnych vzorov* – mimoriadne dôležitá súčasť života dieťaťa v rodine, výskyt vždy, vysoká intenzita vnímania;
- 6.9 *nekritické preberanie rolí* – výskyt veľmi často, intenzita vysoká, rodové zaťaženie: chlapci majú tendenciu nekriticky preberať vzory otcov a dievčatá vzory matiek;
- 6.10 *nedocenenie snahy matky* – výskyt takmer vždy, vysoká intenzita, respondenti potvrdili skutočnosť, že matkina snaha o pohodu v rodine nebýva v rodine docenená, „...keď som bola s mamou, musela som chodiť na trápnu chatu k mojim trápnym starým rodičom...“ (Paťa, 14);
- 6.11 *absencia podpory rodičov* – výskyt takmer vždy, vysoká intenzita, rodové zaťaženie nulové, ide o potrebu podpory oboch rodičov, „...každý má takých rodičov, že sa mu snažia pomôcť... a my keď sme potrebovali pomoc, tak sa nám vždy otočili chrbtom...“ (Zita, 23);
- 6.12 *súrodenecká súdržnosť* – vždy, intenzita vysoká, súrodenci majú vysokú tendenciu navzájom sa ochraňovať a pomáhať si.

V procese primárnej interpretácie sme súčasne zaznamenávali pracovné poznámky v písomnom protokole, ktorý bol súčasťou nášho výskumného denníka. Tieto poznámky nám poskytli dôležitú spätnú väzbu:

- 1. rozhovor, Heňa, 19:** pri otvorenom kódovaní sme prvýkrát formulovali ešte provizórne kódy a zoskupili ich podľa podobného obsahu do provizórnych subkategórií; dôležitým javom bolo zistenie problémov pri zbere údajov, aby sme sa im mohli vyhnúť pri ďalšom zbere v teréne; išlo nám najmä o to, aby sme respondentov zbytočne nezaťažovali otázkami, ktoré nám neprinesú potrebné informácie, a naopak sa precíznejšie zamerali na tie otázky, ktoré nám pomôžu čo najviac nasýtiť naše zatiaľ provizórne subkategórie;
- 2. rozhovor, Paťa, 14:** dokázali sme už presnejšie identifikovať kódy a byť dôslednejší pri zhodnocovaní každého kódu, najmä tých, ktoré sú nositeľmi rodového zaťaženia (napr. sme sa snažili čo najneutrálnejšie pomenovať špecifickú vlastnosť niektorých kódov); zaujímal nás realistický, nie naratívny prístup ku kódom, a to pýtaním sa

otázkou „Čo reprezentuje toto vyjadrenie, myšlienka? atď.“, a nie „Ako to popisuje respondent?; v tomto rozhovore sme zaznamenali bohatý výskyt rodových stereotypov v názoroch respondentky, našu pozornosť obzvlášť upútala skutočnosť, že vo vyjadreniach o matke prevažovalo odsúdenie zo zlyhania, dehonestujúce vyjadrenia na jej prácu, záujmy, starostlivosť o domácnosť, kým vyjadrenia o otcovi boli vysoko nekritické, ospravedlňujúce, často vyjadrujúce obdiv (v tomto prípade išlo o aktívnu matku a pasívneho otca v rodinnom dianí); v tomto štádiu zoskupujeme subkategórie pod kategórie podľa spoločného obsahu, okrem subkategórií z predošlého rozhovoru vznikajú aj nové subkategórie;

3. rozhovor, Zita, 23: konštatujeme proces nasycovania údajov (teraz už kategórií a ich subkategórií), dokážeme ich už porovnávať medzi sebou, pozorovať ich opakovanie, niektoré subkategórie sa však zatiaľ neopakujú, preto pokračujeme v zbere údajov; vlastnosti a vzťahy medzi subkategóriami začínajú dostávať svoju štruktúru; ako dôležitá subkategória sa začína vynárať absencia otcovej podpory matky, rodiny, jeho participácia na domácich prácach, starostlivosti o deti a vo vzťahoch;

4. rozhovor, Vierka, 21: štvrtý rozhovor nám poskytol obsahovo a dimenzionálne bohaté údaje, zrejme preto, že išlo o respondentku s dosiaľ najvyšším vzdelaním (VŠ), vo vyššom veku života, s najlepším súčasným zázemím (žije v harmonickom vzťahu s matkou) a s najvyššou mierou spracovania skúseností; v tejto fáze zberu údajov zaznamenávame dve základné kombinácie aktivity oboch rodičov v rodine:

1. aktivita otca > aktivita matky

- otec je dominantný a aktívny, rozhoduje o všetkom, kontroluje, manipuluje, určuje pravidlá, neprimerane trestá nedodržiavanie pravidiel, vyžaduje absolútnu poslušnosť;
- matka je spočiatku aktívna, pod vplyvom dominancie otca sa stáva viac pasívnou, s občasou snahou vzopretia sa otcovi, po následnej reakcii otca sa znova vracia k pasivite, nedokáže obrániť seba, a teda ani ochrániť deti, čím vytvára dojem tichého súhlasu s otcovým konaním a správaním.

2. aktivita otca < aktivita matky

- otec je dominantný, ale v rodine pasívny, v pozadí, odkiaľ nenápadne manipuluje, je nezainteresovaný do problémov a konfliktov v rodine, čím si často získava priazeň detí alebo blízkeho okolia, nezasahuje do diania v rodine, výsledok diania vždy využije vo svoj prospech;
- matka je aktívna v starostlivosti o domácnosť, deti aj svoj život, nebaví ju sedieť doma a nudiť sa, hľadá spôsoby, ako žiť, pracuje, zabáva sa, chce čas pre seba, preto ostáva nepochopená deťmi a partnerom, rieši konflikty, nezvláda situáciu, siaha po agresivite a násilí.

5. rozhovor, Vanesa, 14: pokračuje proces nasycovania, stále sa vynárajú nové relevantné subkategórie; formulujeme prvé pracovné predpoklady, na základe ktorých uvádzame jednotlivé subkategórie a kategórie do vzájomných vzťahov, ktoré budeme ďalej overovať na základe zistených údajov pri ďalšom zbere v teréne;

- 6. rozhovor, Alex, 12:** základné pojmy sú takmer nasýtené, vyskytujú sa však očakávané odchýlky v niektorých subkategóriách, vzhľadom na špecifickosť skúmaných rodín, tieto chceme overiť pri ďalšom zbere údajov; pracovné predpoklady sme na základe zistených údajov aktualizovali a budeme ich ďalej overovať pri spracovávaní ďalšieho rozhovoru;
- 7. rozhovor, Danka, 15:** konštatujeme nasýtenie pojmov a definitívne stanovenie kategórií a ich subkategórií, ich vlastnosti a dimenzie, „nanečisto“ formulujeme základný analytický príbeh výskumu (kostru našej teórie); v rámci overenia správnosti zistených údajov sme sa rozhodli pre analýzu posledného rozhovoru;
- 8. rozhovor, Lenka, 12:** definitívne overovanie správnosti kategórií, definujeme premenné a základný analytický príbeh výskumu.

V rámci **sekundárnej interpretácie** sme realizovali *axiálne a selektívne kódovanie*. *Axiálne kódovanie* znamená, že pomocou tzv. paradigmatického modelu vytvárame spojenia medzi kategóriami a subkategóriami (Strauss, Corbinová, 1999, 71). Paradigmatický model nám pomohol uviesť jednotlivé hlavné kategórie do vzájomných vzťahov a súvislostí (vid' tabuľka 1).

Tabuľka 1

Paradigmatický model znázorňujúci výsledok axiálneho kódovania

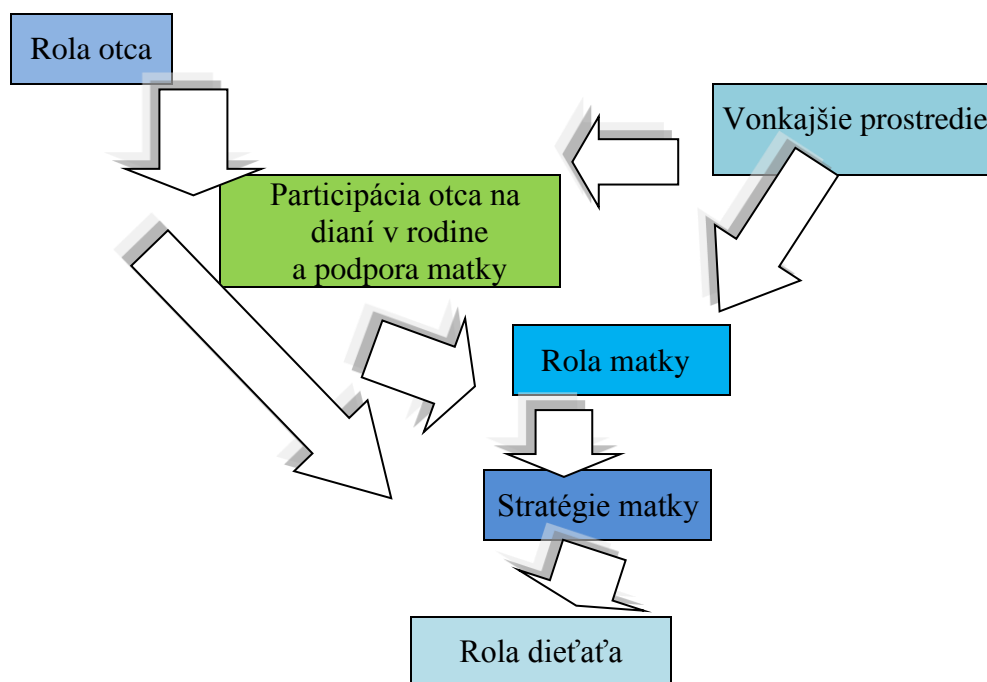
Príčinné podmienky	Jav	Kontext	Intervenčné podmienky	Stratégie interakcie	Následky
	Rola otca na dianí v rodine a podpora matky	Rola matky	Vonkajšie prostredie rodiny	Stratégie matky	Rola dieťaťa

Kategória *participácia otca na dianí v rodine a podpora matky* sa od prvých realizovaných rozhovorov vyčleňovala ako mimoriadne závažný jav (hodný ďalšieho skúmania), obsiahnutý vo výpovediach všetkých respondentov, skryto aj zjavne, s vysokou prioritou v názoroch a postojoch respondentov, s veľmi vysokou (vonkajší dojem, pravidlá, tresty, izolácia rodiny, prázdne sľuby a pod.) alebo veľmi nízkou (podpora rodiny, komunikácia, participácia na domácich prácach, spoločné trávenie voľného času a pod.) intenzitou výskytu v rodine. Je to jav, ktorý bol obsahovo najnasýtenejší (až 20 subkategórií). Tento jav považujeme za doteraz nepreskúmaný v súvislosti s problémom násilia v rodine, preto sme mu pridelili v našej tabuľke funkciu, ktorá toto skúmanie iniciuje. Priebežne sme potom zvažovali, aké sú príčinné podmienky tejto centrálnej kategórie, v akom kontexte vzniká a ďalej sa formuje, za akých intervenujúcich podmienok, stratégií jednania a s akými následkami a pre koho. Zároveň sme pokračovali v skúmaní a pozorovaní ďalších vlastností každej subkategórie a zaznamenávali sme dimenzie každej skúmanej situácie. Na základe analýzy subkategórií jednotlivých kategórií sme ako príčinné podmienky identifikovali kategóriu *rola otca*, keďže subkategórie tejto kategórie vypovedajú o javoch silne ovplyvňujúcich život jednotlivých členov rodiny (napr. dominancia, manipulácia, egoizmus, nepredvídateľnosť správania,

perfekcionizmus, práca a pod.). Kontext v našom modeli predstavuje *rola matky*, ktorá je na základe identifikovaných subkategórií kontextuálnou súčasťou formovania centrálnej kategórie, čiže toho, ako a do akej miery otec participuje na rodinnom dianí. Matka sa napr. často uchýľuje k uzurpovaniu si domácnosti ako svojej domény (participácia na domácich prácach), prispôsobuje svoje potreby a záujmy členom domácnosti (záujmy), uniká do stavu pasivity až paralýzy (paralyzovanie, rezignácia, frustrácia), namiesto vzdoru preberá čiastočne alebo úplne rolu otca na vlastné plecia (starostlivosť o deti, zodpovednosť za domov). Týmto svojím správaním posilňuje postavenie centrálnej kategórie v našom črtajúcom sa analytickom príbehu. Intervenčné podmienky sa vykryštalizovali takmer okamžite už pri prvom rozhovore, *vonkajšie prostredie rodiny*, t. j. prostredie tvorené širšou rodinou, kamarátmi/kamarátkami a známymi rodiny, ale aj neznámymi ľuďmi, ktorí mohli pomôcť a nepomohli alebo, naopak, pomohli, aj keď to nikto nečakal, sú kategóriou, zohrávajúcou špecifickú úlohu v našom analytickom príbehu. Nevhodné reakcie a riešenia úradov a polície (reakcia kompetentných), podpora násilných riešení situácie z blízkeho rodinného okolia (násilie v blízkej rodine, negatívne vzťahy v blízkej rodine), prehľbovanie odporu k odlišnosti (netolerancia odlišnosti), predsudky okolia (predsudky v médiách, predsudky v spoločnosti), ale aj nezištná pomoc (pomoc okolia, ženská súdržnosť) rozohrali v skúmaných prípadoch svoju dôležitú rolu. *Stratégie matky* sú kategóriou, ktorá vypovedá o vlastnostiach a kvalitách interakcie v našom príbehu. Ide o reakcie matky na situáciu v rodine a odhaľuje schopnosti a možnosti matky reagovať na konkrétne udalosti a podmienky. Pri analýze subkategórií tejto kategórie je isté, že ide o interakciu s mimoriadnou relevanciou (vzťah k otcovi, vzťah k deťom, pasivita, podráždenosť, obmedzovanie sa, stratégia prežitia, podriadenie sa moci muža a pod.). A napokon následky, tie logicky vyúsťujú v kategórii *rola dieťaťa*, ktoré akumuluje celé dianie v rodine a jeho pozícia je výsledkom popísaného procesu, zachyteného v paradigmatickom modeli.

V rámci axiálneho kódovania sme realizovali induktívno-deduktívny spôsob prepojenia subkategórií do vzťahu ku kategóriám a subkategórií medzi sebou na základe umiestnenia skúmaných situácií na dimenzionálnych škálach. Paradigmatický model tak znázorňuje výskyt relevantných javov v rodine s prítomnosťou násilia na deťoch a mladistvých.

Už pri predchádzajúcom procese sme mohli predbežne identifikovať centrálnu kategóriu, *selektívne kódovanie* nám okrem jej potvrdenia pomohlo organizovať základný analytický príbeh (tamtiež, 87 – 89). Ten je predchodcom formulácie teórie, zakotvanej v zistených údajoch. Účelom je formulovať kľúčové tvrdenia a sústrediť ich okolo ústredného javu (*core category*), ktorý bol skúmaný. Prvým krokom bolo určenie centrálnej kategórie nášho výskumu, a tou bola **participácia otca na dianí v rodine a podpora matky**. To, že máme centrálnu kategóriu, nám potvrdil fakt, že centrálna kategória by mala skúmaný jav dobre popisovať, mala by byť dostatočne široká, aby obsiahla všetky ostatné kategórie (Strauss, Corbinová, 1999, s. 86 – 92). Druhým krokom bolo uvedenie centrálnej kategórie a pomocných kategórií do vzájomných vzťahov na základe zistených vlastností a ich dimenzií (viď obrázek 1). V tomto kauzálnom modeli sme okolo centrálnej kategórie formulovali analytický príbeh a definovali vzťahy medzi kategóriami.

Obrázek 1. Centrálna kategória a pomocné kategórie.

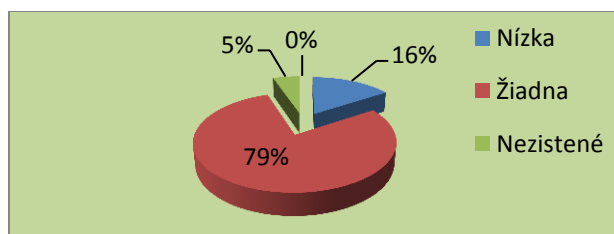
Vzťahy medzi kategóriami sa začali kryštalizovať už na základe analýzy funkcionality kategórií v paradigmatickom modeli. Centrálnou kategóriou sa na základe jej vlastností stala kategória *participácia otca na dianí v rodine a podpora matky*, táto je silne ovplyvnená tým, akú rolu otec zastáva, preto sa kategória *rola otca* dostala nad všetky iné kategórie. Dôležitý, ale menej podstatný význam má kategória *vonkajšie prostredie*. Tieto tri kategórie sa však významne podieľajú na tom, v akej role sa matka v takejto rodine ocitá (*rola matky*) a aké volí stratégie fungovania v rodine (*stratégie matky*). Na konci celého tohto procesu je však dieťa, z nášho pohľadu to najpodstatnejšie: jeho prežívanie, formovanie jeho osobnosti, správania a konania, perspektívy do budúcnosti, rodinnej aj osobnej (*rola dieťaťa*).

V tejto fáze môžeme formulovať:

- **premenné** našej teórie a ich vzťahy medzi sebou:
 - ✓ *rola otca* v rodine sa prejavuje mierou jeho *participácie na dianí v rodine* (domáce práce, starostlivosť o deti, zasahovanie do každodenných situácií a problémov a pod.) a *mierou podpory matky*, ktorú považujeme za hlavný problém rodín s prítomnosťou násilia na deťoch a mladistvých. Tento jav je vo všetkých skúmaných rodinách nízky až mimoriadne slabý, v rámci špecifikácie ide viac o materiálnu ako psychickú a emocionálnu podporu, ktorá je takmer nulová;
 - ✓ *rola matky* v rodine so slabou participáciou a podporou otca potom predstavuje jej čiastočné alebo úplné supľovanie roly otca, úplné preberanie zodpovednosti za rodinu, čo vždy znamená vysokú záťaž na psychickú a emocionálnu stránku osobnosti matky, deformujúci vplyv na jej správanie a konanie, čo sa pomerne často odráža v jej agresívnom a násilnom správaní;

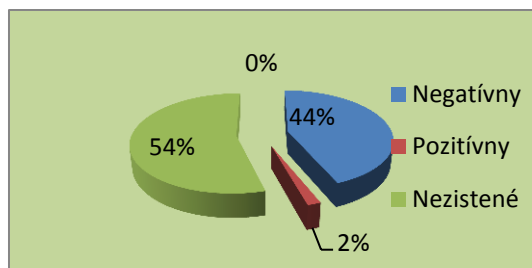
- ✓ *vonkajšie prostredie* je dôležitým determinantom diania v rodine, má vysoký vplyv najmä na *rolu otca* (forma voľnočasových aktivít, kamaráti, otcova rodina, prenos vzorov správania sa vlastných rodičov, podpora spoločensky uznaných stereotypov, spoločenské predsudky), na rolu matky nemá taký silný vplyv, ide skôr o potrebu podpory okolia, najčastejšie zo strany vlastnej rodiny a kamarátok/kamarátov, materiálnu a najmä nemateriálnu pomoc blízkeho okolia, negatívny vplyv *vonkajšieho prostredia* na matku sme nezaznamenali;
- ✓ *rola dieťaťa v rodine* je daná výsledkom interakcie roly otca s rolou matky, pričom otec je vždy dominantnou entitou a matka sa takmer vždy prispôsobí (v prípade neprispôsobivosti čelí takmer vždy násiliu otca, veľmi často odsúdeniu prostredia a veľmi často odsúdeniu vlastných detí);
- ✓ *rola dieťaťa* je determinovaná *stratégiami prežitia matky* – správaním a konaním vo vzťahu k dieťaťu, ale aj vo vzťahu k otcovi a **najmä k sebe**, preto ak matka nenachádza adekvátnu podporu vo svojom partnerovi, často sa to negatívne prejaví vo vzťahu k dieťaťu;
- **centrálny analytický príbeh**, ktorý je predchodcom dopĺňujúcej časti pôvodnej teórie:
 - ✓ *miera otcovej podpory a jeho participácia na dianí v rodine je determinantom matkinho postavenia, správania sa a konania v rodine*. Interakcia vzťahu otca – násilníka a matky určuje kvalitu podmienok vnútorného prostredia rodiny, ktoré spolu s vonkajším prostredím intenzívne ovplyvňujú život dieťaťa v rodine a jeho budúcnosť. Dieťa si pod vplyvom uvedených premenných formuje svoju pozíciu v rodine, spôsoby prežitia, správania sa, konania a medziľudských vzťahov, ako aj hodnoty, ktoré tvoria „základnú výbavu“ jeho budúceho života v spoločnosti.

V tomto okamihu sme pristúpili k realizácii kvantitatívnej časti výskumu. V prípade tejto metodológie sme formulovali premenné, ktoré zohľadňujú analyzovaný text, avšak vzhľadom na to, že ide o dopĺňujúcu metodológiu, sme sa už sústredili na poznané a očakávané javy, ktoré chceme overiť. Zamerali sme sa na *analytické premenné*, pretože identifikačné premenné sú pre nás v tejto časti výskumu už irelevantné. Hodnoty jednotlivých kategórií (premenných) sú určené výsledkom predchádzajúceho výskumného procesu.

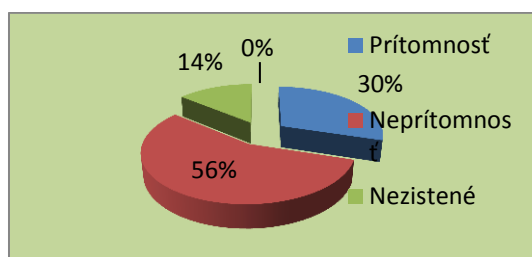
Obrázek 2. Otec ako podpora matky.

Ak sa tento jav vyskytol, tak iba ako podpora materiálna, nikdy nie psychická alebo emocionálna (hodnota „nízka“), hodnota „žiadna“ znamená úplnú ignoráciu matkiných potrieb otcom (pričom treba poznamenať, že matka sa takmer vždy aj napriek tomu neprestáva o otca starať – práce v domácnosti): „...o domácnosť sa starala hlavne matka“, „...otec sa o domácnosť príliš nestaral. Jeho úlohou bolo zabezpečiť financie...“.

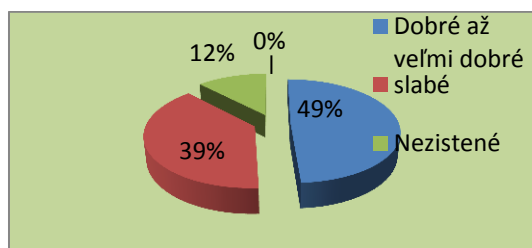
Obrázek 3. Vplyv vonkajšieho prostredia na otca.

Najčastejšími negatívnymi vplyvmi sú rodina otca, najmä otcova matka. Výskyt tohto často až patologického ovplyvňovania je taký častý a intenzívny a dôsledky pre život ženy a detí tak evidentné (žiaden vzťah partnerov tento vplyv nezvládol), že ho považujeme za hodný ďalšieho výskumu: „...svokra ju nemá rada, hucká proti nej svojho syna, aby žiarlil...“, „...správanie svojho syna schvaľovala a neustále jej hovorila, že ona je na vine, že si to zaslúži...“. K ďalším patria záujmy, kamaráti, práca (najmä ak je násilník sám policajt), podnikanie, prístup polície, nezamestnanosť, či dokonca príslušnosť k cirkvi: „... manžel je policajt. Má konexie. Každé trestné oznámenie skončilo u jeho vedúceho...“, „...manžel sa nikdy netajil, že má kamarátov na polícii...“.

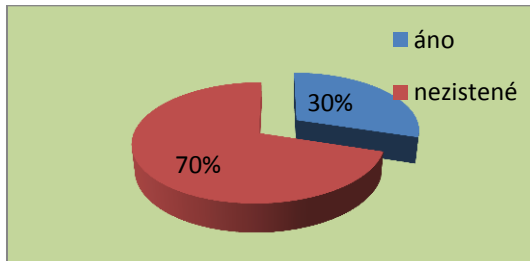
Obrázek 4. Závislosti otca.

Na mieru závislostí otca sme sa zamerali preto, aby sme poukázali na skutočnosť, že alkoholizmus, resp. závislosti nie sú príčinou násilia páchaného v rodine, ale iba sprievodným javom, ktorý tento jav väčšinou ešte znásobuje (nie každý jedinec má totiž pod vplyvom alkoholu sklony k násiliu). Až 56 % partnerov matiek nepáchalo násilie na nich a/alebo na deťoch pod vplyvom žiadnej látky, spôsobujúcej závislosť, konali s „jasnou hlavou“ a s jasným zámerom – ponížiť najbližších/najslabších prejavom vlastnej moci: „...otec robí v rodine len zlobu, „...keď mu matka oznámila, že sa rozvedie, iba sa smial, že to nikdy neurobí, že stále iba hovorí a nič neurobila...“, „...mamu mal iba za slúžku a špinavú handru...“.

Obrázek 5. Finančné podmienky.

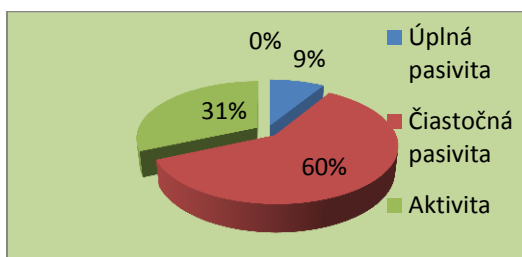
Opäť ide o premennú, prostredníctvom ktorej sme chceli vyvrátiť stereotyp, že násilie v rodine súvisí s ekonomickým prostredím rodiny. Až 49 % rodín, ktorých prípadové štúdie sme skúmali, malo dobré až veľmi dobré ekonomické prostredie: „...dobré postavenie (matka), podnikateľ (otec)...“. Aj v rámci hodnoty „slabé“ sa nedá často hovoriť o zlých finančných podmienkach „odjakživa“, ale vytvorených takmer vždy otcom (vyčerpávanie finančných zdrojov na vlastné záujmy, neplatenie výživného): „...no a keď nemá, berie z peňazí matky...“, „...otec mal nedobré hospodárenie, matka odstavená od peňazí...“.

Obrázek 6. Prenos stereotypov na deti.

V prípade tejto premennej sme mali možnosť určiť iba dve hodnoty – buď bol prenos pozorovaný, a teda aktívny, alebo nebol. Išlo o prenos vzorov správania a konania:

- otca na syna (agresívne správanie voči matke, ostatným súrodencom, v škole); „...syn začal kopírovať otcovo správanie a bol voči ostatným súrodencom agresívny...“, „...syna akoby sa to netýkalo...“, „...u syna matka pozorovala podobné ťahy v správaní k sestre, ako manžela k nej...“,
- matky na dcéru (správanie obeť, prispôsobovanie sa a pod., ale najmä pomáhanie matke v domácnosti a veľmi často aj prenechávanie celej domácnosti na dcéru): „...dcéra (16) jej musela pomáhať v starostlivosti o domácnosť a o deti...“, „...starostlivosť o domácnosť je na starších dcérach...“.

Obrázek 7. Postoj matky.

Premenná, ktorá znázorňuje tri stratégie matky, ako sa vyrovnáť so situáciou v rodine:

- hodnota „úplná pasivita“ najčastejšie znamená, že matka je príliš citovo závislá na partnerovi, chce zmeniť situáciu, ale nevie ako alebo nevládze, niekedy aj nechce, nie je schopná z najrôznejších objektívnych a subjektívnych dôvodov poskytnúť ochranu sebe a najmä deťom, pomoc prichádza na základe aktivity iných osôb; „...matka sa jej nezastávala, držala stranu skôr partnerovi, ospravedlňovala ho...“, „...matka nie je so situáciou v rodine spokojná, ale pre zmenu nerobí nič, bráni sa jej...“, „...chcela odísť, ale manžel ju prehováral, aj jej mama – aby vydržala, prispôsobila sa...“;

- hodnota „čiasťočná pasivita“ znamená, že matka dlhodobo znáša situáciu v rodine s občasnými vzopretiami, rieši situáciu, keď už definitívne nemôže ďalej, často jej dlhodobému rozhodovaniu „napomáha“ nezáujem kompetentných (polícia a pod.), často hľadá pomoc, ale nenachádza; „...dostala kresťanskú výchovu a sľúbila si, že vydrží všetko, len aby jej deti nepoznali rozchod rodičov...“, „...má pocit, že by to ešte s manželom vedela, že *sa občas snaží...*“, „...snažila sa udržať rodinu, preto návraty...“;
- hodnota „aktivita“ definuje matku, ktorá berie ochranu seba a detí do vlastných rúk takmer okamžite, nikdy sa nevracia späť k týrajúcemu partnerovi, robí všetko, často nemožné, pre zlepšenie situácie svojich detí, tento jej boj je však veľmi často spojený s veľkými problémami a často dopláca na to, že opustila „pokojný prístav“: „...vravela, že policajti sú tam úplne hrozni...“, „...utiekla s deťmi zo spoločnej domácnosti, pretože polícia nekonala...“.

4 Výskumné zistenia a diskusia

Výskumné zistenia naznačujú, že súčasná paradigma o násilí v rodine by mala vytvoriť priestor na prijatie nových poznatkov, ktoré by mohli pomôcť lepšie identifikovať a následne riešiť tento multidisciplinárny problém. Táto paradigma totiž vykazuje niektoré anomálie, napr. mýty o násilí v rodine, spätosť tohto javu s prítomnosťou závislostí, slabých ekonomických podmienok a pod., ktorých nebezpečenstvo spočíva v ich negatívnom vplyve na kvalitu práce odborníkov a pracovníkov v pomáhajúcich profesiách. Naším zámerom bolo prehodnotiť súčasnú paradigmu a pokúsiť sa ju obohatiť o kategóriu rodu a pohľad na násilie cez rodovú perspektívu. Na základe zistených údajov môžeme konštatovať, že násilie v rodinnom prostredí je jav, ktorý nie je závislý na sociálnopatologických javoch v rodine prítomných (závislosti, chudoba a pod.). Tieto faktory sú často prítomné v rodinách s násilím, avšak ich prítomnosť nie je podmienkou ani dôvodom na akceleráciu násillia. Jedna z vážnych príčin násillia v rodinnom prostredí súvisí s postavením otca ako centrálnej osobnosti v manželskom vzťahu a rodine ako celku, a postavením matky ako „druhej“ osoby, ktorej činnosť je síce nevyhnutná, ale zredukovaná na zabezpečovanie chodu domácnosti a starostlivosti o potomstvo. Na pozadí tejto premisy vzniká spojením roly muža a ženy tradičné prostredie rodiny, kostru ktorého tvorí otec s „prirodzenou“ mocou a autoritou, s hlavným slovom v rodine, matka s oslabenou mocou a autoritou, s vedľajším postavením v rodine (v očiach partnera, detí a často aj vonkajšieho okolia) a dieťa vnímajúce a absorbujúce túto nerovnosť. Z uvedeného obrazu rodinného prostredia vyplýva atmosféra v rodine, v ktorej otec, matka a deti sú premenné, formujúce mieru a intenzitu možnej agresivity a násillia. Prejavy a intenzita násillia sú výsledkom osobnostných (subjektívnych) faktorov a faktorov pochádzajúcich z prostredia (objektívnych). Jedným z najrelevantnejších objektívnych faktorov je výchova v rodinnom prostredí. Ak je toto významné formujúce prostredie založené na nerovnováhe moci, autority a postavenia medzi otcom, matkou a deťmi, je rodinným prostredím s vysokým predpokladom výskytu násillia.

Ako sa prejavuje nerovnováha moci v rodine? Otec a matka sú rovnako manželia a rovnako aj rodičia, majú rovnaké povinnosti voči sebe navzájom a voči deťom. Tu sa však rovnosť medzi nimi končí. Podľa nášho výskumu v reálnom rodinnom prostredí *otec* až príliš často nie je

rovnako aktívny a zaangažovaný ako matka. Jeho rodinné pôsobenie sa zväčša sústreďuje na výrazne zredukované činnosti, ako je jeho práca a kariéra, voľnočasové aktivity a činnosti, ktorým sa venoval pred založením rodiny. Postavenie matky charakterizuje syndróm dvojitého zaťaženia, ktorý spolu s absenciou psychickej a emocionálnej podpory zo strany otca pôsobí na ženu/matku deštruktívne. Matka často preberá povinnosti roly otca a absolútnu zodpovednosť za rodinu (napr. nevhodné správanie a konanie dieťaťa je považované skôr za zlyhanie matky ako otca), pričom rola otca je charakteristická formálnou materiálnou zodpovednosťou. Ak si otec neplní svoje rodinné povinnosti voči matke a deťom, teda nie je pre matku podporou a pre deti pozitívnym vzorom (neparticipuje na dani v rodine, na domácich prácach a starostlivosti o deti), matka často zlyháva vo vzťahu k sebe a k deťom, siaha po krízových stratégiách riešenia negatívne predimenzovanej situácie. Výsledkom je vysoký výskyt agresivity a násilia voči deťom, najmä vo forme zanedbávania starostlivosti a potrieb detí, neprimeraných fyzických trestov a celkovo negatívnej atmosféry v rodine. Pritom práve negatívna, agresívne naladená atmosféra v rodine, výčitky a verbálne útoky matky na partnera sú veľmi často motívom násilia na matke a deťoch.

Výsledkom celého procesu, na začiatku ktorého je neplnenie potrieb matky a detí zo strany otca (ale naopak prispôsobenie týchto potrieb vlastným potrebám, podliehajúcim rodovým stereotypom), je *viacnásobné poškodenie roly matky*, pretože:

- rola matky sa transformuje na rolu slúžky, nastáva tzv. dvojité zaťaženie (práca v zamestnaní plus práca v domácnosti);
- vzhľadom na takmer žiaden voľný čas matka obetuje svoje záľuby a čas na oddych rodine;
- veľmi často si tí, pre ktorých to robí, jej snahu nevážia, jej práca a všetko, čo s rolou matky súvisí, býva znevažované a bagatelizované;
- negatívny prístup otca k rodinným povinnostiam je takmer vždy spojený s agresívnym a násilným správaním a konaním, ktorých podstatou je deformovaný pohľad na rolu muža a ženy v rodine a spoločnosti;
- matka nie je schopná zvládať takéto zaťaženie bez stratégií, ktoré sú reakciou na správanie a konanie otca; tieto stratégie sú zdrojom frustrácie matky, jej sebaobviňovania zo zlyhania.

Bez ohľadu na formu stratégie správania a konania matky v rodine je rola *dieťaťa ohrozená po všetkých stránkach*. Dieťa je plnohodnotným percipientom diania v rodine, a to v prípade priamych aj nepriamych foriem. Ďalšie fungovanie dieťaťa, podľa našich zistení na nami skúmanej vzorke, negatívne ovplyvňuje:

- interiorizovanie roly otca/muža ako dominantného a matky/ženy ako podriadenej;
- interiorizovanie rodových stereotypov v spojení s konkrétnymi aktivitami a činnosťami v rodine;
- absencia pozitívnych vzorov u oboch pohlaví;
- priame alebo nepriame formy násilia na ňom páchané;

- poznanie netolerancie a násilia ako prirodzených spôsobov správania v medziľudských vzťahoch.

Na záver sme si položili otázku: čo vedie otca/partnera k tomu, že nie je schopný byť plnohodnotnou podporou svojej partnerke a nie je ochotný efektívne participovať na dani v rodine tak, aby sa matkina rola nedeformovala na neplatenú vykonávateľku obslužných prác a mala čas aj na seba? Prečo muž/otec/partner z princípu považuje aktivity spojené s rodinou za dehonestujúce mužskú rolu? Odpoveďou je prítomnosť rodových nerovností a stereotypov, ktoré prežívajú v celospoločenskom myslení, najmä však vo výchove.

Zámerom nášho skúmania bolo uchopenie skutočnosti, že násilie páchané na deťoch a mladistvých, v rodine aj mimo rodiny, je rodovo podmienené. Chceli sme upriamiť pozornosť na fakty, s ktorými sa stretávajú v rámci pracovnej každodennosti pracovníci v pomáhajúcich profesiách, a nie vždy ich dokážu identifikovať v spleti najrôznejších situácií. Sprostredkované skúsenosti tých, ktorí svoj život zasvätili pomoci týraným deťom a ich matkám, v nás podporili myšlienku skúmať tento jav v spojitosti s rodovou paradigmou prostredníctvom výpovedí detí a mladistvých, priamych alebo nepriamych svedkov násilia v rodine. Výsledkom skúmania na nami zvolenej vzorke je poznanie, že tradičné delenie rolí na základe rodu a z neho vyplývajúce rodové nerovnosti a stereotypy majú vplyv na vznik násilia v rodine, pretože:

- deformujú postoj muža k role ženy/matky;
- deformujú postoj matky voči sebe samej a voči deťom;
- sú bariérou pozitívnej participácie otca na dani v rodine vo forme nezmyselných princípov, založených na rodových stereotypoch;
- zabraňujú pozitívnej podpore otca voči partnerke;
- vytvárajú nepriaznivé podmienky na existenciu matky v rodine, vo vzťahu voči partnerovi aj deťom.

Sme presvedčení, že poznanie týchto súvislostí by mohlo pomôcť skvalitniť:

- socializáciu detí a mládeže ako spôsob *prevencie násilia*;
- *výchovu k manželstvu a rodičovstvu* ako spôsob prevencie vysokej miery rozvodovosti a iných sociálno-patologických javov v rodinách;
- *snahu pracovníkov v pomáhajúcich profesiách, ktorí sa dostávajú do kontaktu s násilím páchaným v rodine*.

Záver

Zámerom našej štúdie bolo poukázať na priamu súvislosť medzi rodovou problematikou a jednou z dôležitých tém sociálnej pedagogiky, násilím páchaným na deťoch a mladistvých. Chceli sme sa vyhnúť potvrdzovaniu predpokladov a očakávaní, preto sme dali skúmaným fenoménom a ich vzájomnej súvislosti voľný priebeh. Skúmali sme existujúce rodové nerovnosti a stereotypy v rodinách, v ktorých sa vyskytli formy domáceho násilia, na deťoch,

na jednom z partnerov alebo oboje. Nečakane sme sa od témy násilia v rodinnom prostredí dostali k témam, ktoré zdanlivo s domácim násilím nesúvisia, a predsa: deľba domácich prác, starostlivosť o deti či o ich voľný čas a výchovu spočívajú takmer vždy na pleciah matiek, čo sa ukázalo ako relevantný problém aj v súvislosti s násilím v tomto prostredí. Chceli sme iba poukázať na skutočnosť, že aj na prvý pohľad tak „banálna“ téma, ako sú domáce práce a starostlivosť o deti, môže navrstviť množstvo ďalších, zdanlivo nesúvisiacich tém. Ale o tom sú súčasné sociálne vedy, o zdanlivo jednoduchých a bežných (každodenných) veciach, ktoré po odstránení banálnosti odhaľujú (ne)logiku nášho bežného života.

Literatúra

- Fromm, E. (1941). *Escape from freedom*. New York: Holt, Rinehart Winston.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Cambridge: Harvard university press.
- Hudecová, A. (2006). Násilie v rodine a jeho následky na dieťa. In Macháček, L. (Ed.). *Rod – gender v pedagogickom výskume a praxi*. (s. 124–129). Trnava: FF UCM.
- Kasten, H. (2003). *Weiblich – männlich (geschlechterrollen durchschauen)*. Munchen: Reinhardt.
- Kiczková, Z. (2006). Rod – gender vo výskume v oblasti spoločenských vied. In Macháček, L. (Ed.). *Rod – gender v pedagogickom výskume a praxi*. (s. 7–27). Trnava: FF UCM.
- Panksepp, J. (1998). *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*. New York: Oxford University Press.
- Poněšický, J. (2005). *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha: Triton.
- Renzetti, C., M., Curran, D., J. (2003). *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Říčan, P. (1995). *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál.
- Sattler, Ch., Flitner, E. (1989). *Wieso die Männer? Feministische Überlegungen zum Inzest*. In: Kazis, C. (Hrsg.). *Dem Schweigen ein Ende. Sexuelle Ausbeutung von Kindern in Familien*. Basel, s. 31–43.
- Strauss, A., Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výskumu*. Brno: Sdružení Podané ruce.
- Švaříček, R., Šedřová, K. (2007). *Kvalitativní výskum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

Autor

Mgr. Silvia Dončevová, PhD., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Katedra verejnej politiky a verejnej správy, Bučianska 4/a, 917 01 Trnava, e-mail: silvia.donceva@gmail.com

The problem of gender and violence against children and adolescents

Abstract: Empirical and comparative study brings knowledge of the author's own research, whose main objective was to identify, analyse and interpret the problem impact of gender inequalities and stereotypes in the creation and development of violence, particularly against children and adolescents, primarily in the educational environment of the family. Research has attempted to capture the intersection of gender studies and social pedagogy, two sciences, which, although from a different angle, devoted, inter alia, the problem of the origin and

acceleration of violence against children and adolescents. Research design was grounded in theory, the research method was the semi-structured interview, conducted with eight respondents, children and young people aged 12 - 23 years. A quantitative methodology was used to strengthen the validity of the process of triangulation; content analysis of text documents (case studies from the archives crisis centre for victims of domestic violence).

Keywords: gender, gender inequality, gender stereotypes, violence against children and adolescents, domestic violence